

Svensk arbetslivsforskning: Innehållsanalys och framtidsspaning

Carin Håkansta

Vilka frågor ställs i dagens svenska arbetslivsforskning? Var finns forskarna och vilka discipliner representerar de? Dessa frågor behandlas i en studie av sammanlagt 740 projektansökningar inskickade till dåvarande Forskningsrådet för Arbetsliv och Socialvetenskap (FAS) 2004 och 2013. Genom att lyfta fram indikationer på förändring bland forskare och forskningsfrågor syftar artikeln till ökad förståelse om orsaker till forskningsfältets utveckling och framtidsutsikter.

Fokus i den här artikeln ligger på utvecklingen av svensk arbetslivsforskning sedan millennieskiftet. Utifrån data om beviljade och inte beviljade projektansökningar med arbetslivsriktning har ett antal delstudier gjorts om de forskare som sökt samt de forskningsfrågor som förekommer i ansökningarna. I analysen söks orsaker till delstudiernas resultat genom att relatera de indikationer på förändring som framkommit till teorier och tidigare forskning om hur politiska idéer och andra faktorer påverkat arbetslivsforskningens konceptuella och institutionella utveckling.

Källmaterialet består av de ansökningar om projektmedel som skickades till Forskningsrådet för Arbetsliv och Socialvetenskap (FAS¹) och klassificerades som arbetslivsforskning 2004 (325 ansökningar) och 2013 (415 ansökningar). Anledningen till att studien omfattar alla inskickade ansökningar och inte bara de som beviljades projektmedel är den låga beviljandegraden på endast cirka 10 procent.

FÖRFATTARE

Carin Håkansta, doktorand i arbetsvetenskap,
Institutionen för ekonomi, teknik och samhälle,
Luleå tekniska universitet
chakansta@hotmail.com

¹ Sedan 1 juli 2013 heter forskningsrådet inte längre FAS utan Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd (Forte). Eftersom denna studie bygger på material från tiden då organisationen hette FAS kommer detta namn att användas genomgående.

En undersökning av alla ansökningar ger en bredare inblick i vilka de aktiva forskarna är och vilka forskningsidéer som är i omlopp än vad en analys av endast beviljade projekt hade givit.

Frågor kring arbetslivsforskningen och arbetslivsforskarna är intressanta i ljuset av den oro som dokumenterats från forskare såväl i Sverige (Albin m fl 2009, Johansson 1999) som internationellt (Hyman 2007, Kaufman 2004). En orsak till oron är globaliseringen och fackföreningarnas försvagade position, vilka inte bara försvagat institutioner som International Labour Organization (Baccaro & Mele 2012) utan även haft negativa konsekvenser för arbetslivsforskningen (Jackson m fl 2013, Kaufman 2004, Piore 2011). Enligt Johansson (1999) har fackföreningarnas försvagade position lett till att arbetslivsforskningen förlorat sin viktigaste försvarare. I Sverige beror oron även på att regeringens forskningspolitik successivt har nedprioriterat arbetslivsforskningen sedan 1990-talet (Håkansta 2013, Håkansta 2014). Nedläggningen av Arbetslivsinstitutet 2007 är den senaste i en rad politiska reformer som bidragit till minskad statlig finansiering och färre forskare inom fältet (Albin m fl 2009, FAS 2007, Håkansta 2013).

Även om ansökningarna inte ger någon heltäckande bild av svensk arbetslivsforskning så kan mönster och förändringar i materialet indikera förändrade villkor och attityder inom forskarkollektivet samt ändringar i forskningens inriktning. Det övergripande syftet med den här artikeln är att bidra med ytterligare en bit i det pussel som arbetslivsforskningens utveckling utgör (Håkansta 2013, Håkansta 2014).

TIDIGARE FORSKNING OCH TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

Existerande forskning och teorier med relevans för forskningsfrågan kan delas in i tre olika huvudområden: arbetslivsforskningens institutionella utveckling, dess konceptuella utveckling och politiska idéers påverkan på områdets utveckling.

Tidigare litteratur om den institutionella utvecklingen, till vilken denna artikel bidrar, omfattar många tillbakablickar på hela eller delar av svensk arbetslivsforskning. En del handlar om den psykosociala arbetslivsforskningen (Abrahamsson & Johansson 2013, Gustafsson & Kjellberg 1983, Levi 2002, Theorell 2007), andra om arbetsmiljöforskningen (Johansson 1999, Skerfving m fl 2007). Däremot finns få analyser av pågående forskning och flertalet av dessa är utredningar. Högskoleverkets utvärdering av ämnet arbetsvetenskap (Högskoleverket 2006) omfattar bara grundutbildningen – inte forskningen. Arbetslivsinstitutet initierade 2005 en kartläggning av arbetslivsforskningens forskare och inriktning men eftersom institutet lades ned blev den aldrig klar (Levin & Wikman opublicerad 2006). Forskningsrådet för Arbetsliv och Socialvetenskap lät 2006 göra en internationell utvärdering av svensk arbetsmiljöforskning (FAS 2006, Wegman & Hogstedt

2007). Den omfattade intervjuer med forskare och avnämare, bibliometriska undersökningar och granskning av publikationer. FAS lät dessutom göra en ”positionering” av arbetslivsforskningen i efterdyningarna av Arbetslivsinstitutets nedläggning (Albin m fl 2009, FAS 2009). När denna artikel trycks pågår en utvärdering av arbetsorganisationsforskning på uppdrag av Forte.

I likhet med Arbetslivsinstitutets undersökning (Levin & Wikman opublicerad 2006) och positioneringsrapporten (FAS 2009) är denna artikel inriktad på hela det komplexa området arbetslivsforskning. Den skiljer sig från positioneringsrapporten – vilken framför allt utgörs av en diskussion kring forskningens utveckling av en grupp forskare – genom att mer systematiskt undersöka forskare och forskningsfrågor inom svensk arbetslivsforskning.

En oro som uttryckts i diskussionen om den institutionella utvecklingen är att området riskerar försvagning i framtiden på grund av lägre nivåer av öronmärkta statliga forskningsmedel och en hög medelålder bland forskarna (FAS 2006, FAS 2009, SOU 2011:60, Rolfer m fl 2012). Det har även uttryckts missnöje över forskningspolitikens ökade fokus på forskningens kvalitet snarare än samhällsnytta, vilket kritiker menar har bidragit till minskad kontakt mellan forskare och avnämare (Albin m fl 2009).

Inom det andra huvudområdet, den konceptuella utvecklingen av området, finns endast ett fåtal tidigare vetenskapliga studier och utredningar. En av dem är en beskrivning av den historiska utvecklingen av arbetsvetenskap i en utvärdering av ämnet (Högskoleverket 2006). En annan är en modell som beskriver förhållandet mellan olika akademiska discipliner inom området (Aronsson m fl 2012). Vidare har en grupp forskare i en artikel om nordisk arbetslivsforskning (Hvid m fl 2011) samt den grupp svenska forskare som skrev FAS positioneringsrapport (Albin m fl 2009) deklarerat att det inte finns någon etablerad definition av arbetslivsforskningen. Förutom dessa beskrivande ansatser finns forskare som är mer föreskrivande i sin ansats. De menar att fältet borde anpassa teorier och forskning efter de problem och lösningar som gäller för det moderna arbetslivet (Delaney 2006, Hyman 2007). Jackson m fl (2013) bygger vidare på Hyman (2007) och Delaney (2006) genom att förespråka en förändrad attityd till andra samhällsvetenskaper, vilkas teoribildning de menar att arbetslivsforskningen har bidragit till. De menar att fältet bör öppna upp för andra forskningsområdens koncept och teorier för att kunna bidra till en vidare tvärvetenskaplig diskussion kring globaliseringens effekter på arbetslivet. Även Jacobsen m fl (2013) menar att arbetslivsforskningen borde vidga vyerna och sikta mot ”överlappande arbetsliv”², det vill säga korsbefruktningsforskning som behandlar alla de olika sfärer som påverkar arbetslivet: människan som individ, anställd och medborgare. Den mest

² Överlappande arbetsliv är en översättning av det koncept som används i artikeln: ”overlapping working life”.

omfattande studien av den konceptuella utvecklingen i Sverige finns i Håkansta (2014). Här konstateras att användningen av begreppen arbetsvetenskap och arbetslivsforskning minskat avsevärt såväl på universiteten som i regeringens forskningspolitiska dokument sedan 1990-talet.

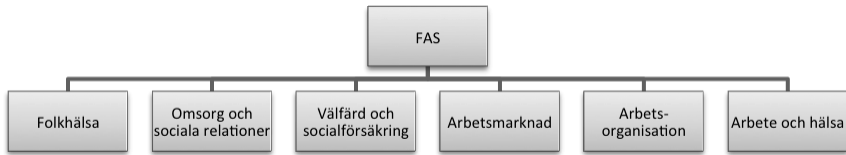
Inom det tredje huvudområdet bygger artikeln vidare på litteratur och teori om hur politiska idéer påverkat arbetslivsforskningen genom forskningspolitiken och arbetsmarknadspolitiken. Kaufman (2004, 2007) argumenterar att nyliberalismen och ekonomiska teorier om den fria marknaden ligger bakom fackföreningsrörelsens och som följd trepartsmodellens försvagning, vilket lett till arbetslivsforskningens försvagning. I svensk litteratur har Johansson (1999) framfört liknande argument, det vill säga att fackföreningarnas försvagning bidragit till att arbetslivsforskningen förlorat sin främsta försvarare. En annan faktor är rådande normer i samhället. Von Otter (2008) menar att nyliberalismens inflytande på normer och värderingar har påverkat arbetstagarnas attityder till arbetet att gå från stolthet och solidaritet till en mer individuell och instrumentell syn. Vidare finns litteratur om nyliberalismens påverkan på arbetslivet, vilket påverkar forskningsfrågorna inom fältet. Globaliseringen och krav på flexiblare arbetsvillkor har lett till en omfördelning av resurser inom och mellan länder, vilket bidragit till ökande polarisering mellan välbetalda och stimulerande jobb och osäkra, lågbetalda jobb i den andra änden av skalan (Ross 2009). I Sverige har nyliberalismen i hög grad påverkat den offentliga sektorn som dels har "marknadiserats", det vill säga infört olika slag av marknadsmekanismer och semiprivata strukturer, dels "korporatiserats", det vill säga infört företagsliknande reformer för att bli effektivare och främja legitimiteten utåt (Hall 2013). Effekterna av strävan mot högre effektivitet och flexiblare arbetsvillkor har lett till ett arbetsliv där individen i allt mindre grad skyddas av arbetskollektivets gemenskap (Lysgaard 1961), samtidigt som individen ställs under allt högre press att arbeta hårdare (Allvin & Aronsson 2013).

I relation till forskningspolitiken hävdar både Olssen och Peters (2005) och Young m fl (2011) att nyliberala influenser ligger bakom de marknadsinspirerade modeller som numera fördelar offentliga medel till forskarna. För arbetslivsforskningen innebar idésiftet att det inflytande som parterna tidigare hade i administrationen av den offentliga finansieringen av området (Håkansta 2013) successivt minskade under 1990-talet, för att försvinna 2001 i och med en reform av svensk offentlig forskningsfinansiering (Schilling 2005, Eklund 2007).

METOD

FAS bildades 2001 och är en av fyra statliga forskningsfinansierare i Sverige. FAS organiserar en årlig, öppen utlysning om projektstöd som bedöms i ett tvåstegs-

förfarande av tematiska expertkommittéer. För att beredningsarbetet ska fungera delas ansökningarna in i sex underkategorier (se *figur 1*) varav tre omfattar forskning som FAS definierar som arbetslivsforskning: Arbete och hälsa, Arbetsorganisation och Arbetsmarknad.

Figur 1. FAS indelning av projektansökningar i tematiska grupper. Arbetslivsforskning placeras i de tre grupperna längst till höger i diagrammet.

Antalet projektansökningar som årligen inkommer till FAS har stigit från 721 år 2001 till 1 057 år 2014. Genom åren har runt 10 procent av ansökningarna beviljats medel. I FAS projektdatabas finns personuppgifter om de sökande samt själva ansökningarna, vilka består av en halv sidas sammanfattning, en längre projektbeskrivning (3–4 sidor) samt bilagor för budget och personal.

Undersökningen täcker två år: 2004 (325 ansökningar) och 2013 (415 ansökningar). Anledningen till att två olika år valdes ut var att se förändringar över tid. Att just dessa år valdes beror på att det 2004 infördes ett nytt projektdatasystem som gör det lättare att studera materialet. År 2013 valdes därför att det var den aktuella empirin som fanns tillgänglig under analysarbetet.

Bearbetningen av materialet inleddes med en rensning för att plocka bort ansökningar som saknade relevans för forskningsfrågan. På FAS har man av tradition inkluderat forskning av elever och studenter i arbetslivsforskningen då det handlat om deras arbetsmiljö. Vidare har ansökningar om miljömedicin inkluderats i gruppen ”arbete och hälsa” eftersom de ofta utförs av samma forskare som bedriver arbetsmiljöforskning och därför kan bedömas av samma forskarpanel. I denna studie har endast ansökningar som handlar om vuxna och aspekter av arbetslivet inkluderats. Följaktligen har ansökningar om skolans arbetsmiljö som även handlar om lärares situation inkluderats i studien medan de som handlar om enbart elever fallit utanför.

Undersökningen är indelad i ett antal delstudier. Delstudie ett är en undersökning av antal och andel ansökningar som klassats som arbetslivsforskning samt kön på de sökande forskarna under de år som FAS funnits (2001–2014). Denna beräkning bygger på statistik från FAS årsredovisningar. De därpå följande delstudierna bygger på de ansökningar som klassades som arbetslivsforskning 2004 och 2013.

Delstudie två undersökte vilka branscher/sektorer som ansökningarna handlade om. I flera ansökningar handlade inte forskningen om en bransch eller fanns

inte någon bransch specificerad. Det kunde till exempel stå ”olika arbetsplatser inom tjänstesektorn”. Klassificeringen kom därför bara att omfatta de ansökningar där sektor eller bransch har specificerats, vilket var 102 av 325 ansökningar 2004 och 147 av 415 ansökningar 2013.

Delstudie tre undersökte inriktningen på de forskningsfrågor som förekom i ansökningarna. Även här skapades kategorier under genomläsningen av ansökningarna, vilka därefter fördes samman i grupper för att skapa bättre översikt och förståelse av utvecklingen.

Delstudie fyra var inriktad på de forskningsmiljöer/institutioner de sökande forskarna tillhörde. I denna delstudie bestod kategorierna av huvudsakliga forskningsinriktningar, vilket komplicerades av att flera forskare tillhörde tvärdisciplinära, tematiska institutioner som var svåra att placera i ett fack. En avvägning gjordes för att placera ansökningarna i vad som verkade vara institutionens huvudinriktning. Vidare gjordes en särskild kategori för Arbetslivsinstitutet som bara fanns 2004 och inte 2013.

I analysen har resultaten från delstudierna satts i relation till varandra för att lyfta fram mönster och förändringar. Dessutom lyfts resultaten in i det teoretiska ramverket för att komma fram till orsakerna bakom förändringar som skett.

En svårighet med att studera arbetslivsforskning är avsaknaden av officiell definition av fältet (Hvid m fl 2011) vilket gör det komplicerat att särskilja denna från annan forskning som bedrivs på universitet, institut och högskolor i landet. Levin och Wikman (opublicerad 2006) brottades med detta avgränsningsproblem i sin kartläggning av svenska arbetslivsforskare, liksom dilemmat att forskare ofta finansieras av olika projekt, arbetar på flera institutioner samtidigt och följaktligen bara delvis är arbetslivsforskare. Denna studie utgår i stället från de ansökningar som forskarna skickar till en forskningsfinansiär: Forskningsrådet för Arbetsliv och Socialvetenskap. Därigenom undviks definitionsproblemet eftersom rådet klassificerar alla ansökningar i delområden, varav tre anses tillhöra arbetslivsforskningen, och enligt institutionstillhörighet.

Nackdelen med att utgå från ansökningar till en forskningsfinansiär är att de inte omfattar alla forskare som är aktiva inom fältet, vilket var syftet med Arbetslivsinstitutets enkätundersökning 2006 (Levin & Wikman opublicerad 2006). Forskare som redan hade forskningsmedel 2004 och 2013 valde kanske att inte söka medel från FAS de åren. Å andra sidan blev Arbetslivsinstitutets undersökning inte heller helt representativ på grund av bortfall i svarsfrekvensen (svarsfrekvensen var 75 procent). Ytterligare ett argument som kan tala för materialets representativitet är att andelen statligt finansierad forskning som delas ut direkt till universitet och högskolor minskar till förmån för medel som söks i konkurrens (Whitley 2010). Ökat beroende av extern finansiering är en trolig delförklaring till det allt högre söktrycket bland Sveriges forskningsfinansiärer, i kombination med

att många skickar samma ansökan till flera finansiärer för att öka sina chanser. En enkätundersökning om storleken på beviljade bidrag till forskning och utveckling inom arbetslivsområdet (FAS 2009, s 24) visade att FAS var den i särklass största finansiären (138 miljoner kr), följd av AFA Försäkring (87 miljoner, nästan uteslutande till arbetsmiljöforskning), Vinnova (82 miljoner kr, uteslutande arbetsorganisationsforskning), Vetenskapsrådet (26 miljoner kr) och Riksbankens Jubileumsfond (12 miljoner kr).

En av källmaterialets kvaliteter är att de årliga projektutlysningarna är öppna och helt forskardrivna, det vill säga att de sökande själva får välja sin forskningsfråga och upplägg. Denna frihet betyder att inriktningen på ansökningar reflekterar de intressen som råder i olika forskningsgrupper och inte påverkas av någon styrning från finansiärens sida. Följaktligen borde förändringar i ansökningarnas inriktning och i forskarnas hemvist mellan olika år ge en antydning om förändringar i hur forskarkollektivet ser ut och i dess intressen.

Tillgången till och kännedomen om det empiriska underlaget underlättades genom min anställning på FAS 2006–2014. Jag har vidare varit involverad i utvärderingen av svensk arbetsmiljöforskning (FAS 2006) och positioneringsrapporten (FAS 2009). Denna personliga kontakt har format en stor del av artikelns innehåll och bidragit till många insikter men skulle också kunna vara en potentiell källa till bias och kritik. För att minimera denna risk utgår studien helt från projektanlysningar, vilka jag strävat efter att analysera på ett objektiva sätt.

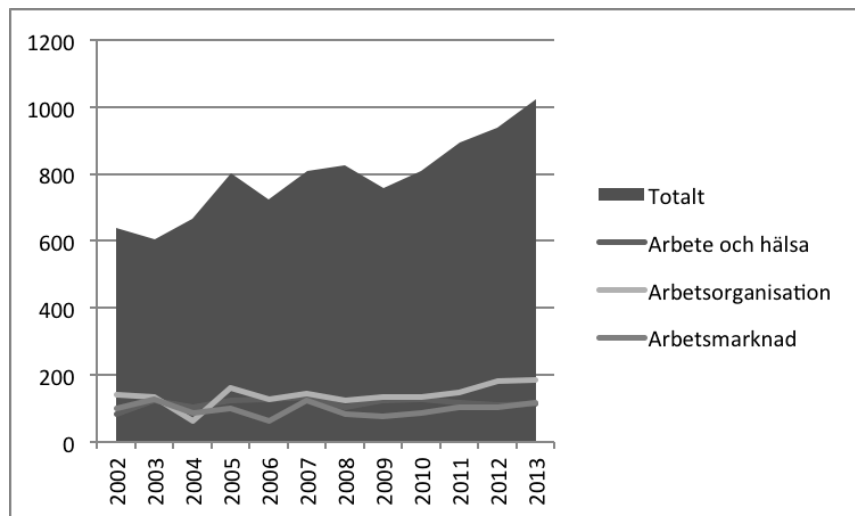
RESULTAT FRÅN DELSTUDIERNA

Av ansökningarna från 2004 (325 stycken) gallrades 50 bort därför att de saknade arbetslivsfokus. Av dessa handlade 13 om elektromagnetiska fält, 9 om barn, unga, elever och studenter, 15 om miljömedicin, 7 om hälsa, behandling och handikapp, 4 om utbildning, 1 om e-tjänster och 1 om rättigheter. Av ansökningarna från 2013 (415 stycken) gallrades 41 bort av samma anledning. Av dessa handlade 9 om barn, elever och studenter, 14 om miljömedicin, 3 om utbildning, 5 om hälsa, vård och omsorg och 1 vardera om kriminalvård, redovisning, samhällsplanering, språk, sömn, kyrkan, datorspel och gymnasiemarknaden. Av resultaten framgår att medan antalet miljömedicinska ansökningar utan arbetslivsfokus låg på samma nivå de två åren, hade ansökningar om elektromagnetiska fält reducerats från 13 stycken till inga alls. Även antalet ansökningar om barn och olika aspekter av vård och omsorg låg på liknande nivåer. Vidare fanns en bredare spridning på de teman 2013 än 2004.

Delstudie ett: Antal ansökningar och genusbalans

FAS årsredovisningar visar att antalet inskickade projektskisser som klassats som något av de tre områdena inom arbetslivsforskningen (se *figur 2* nedan) har

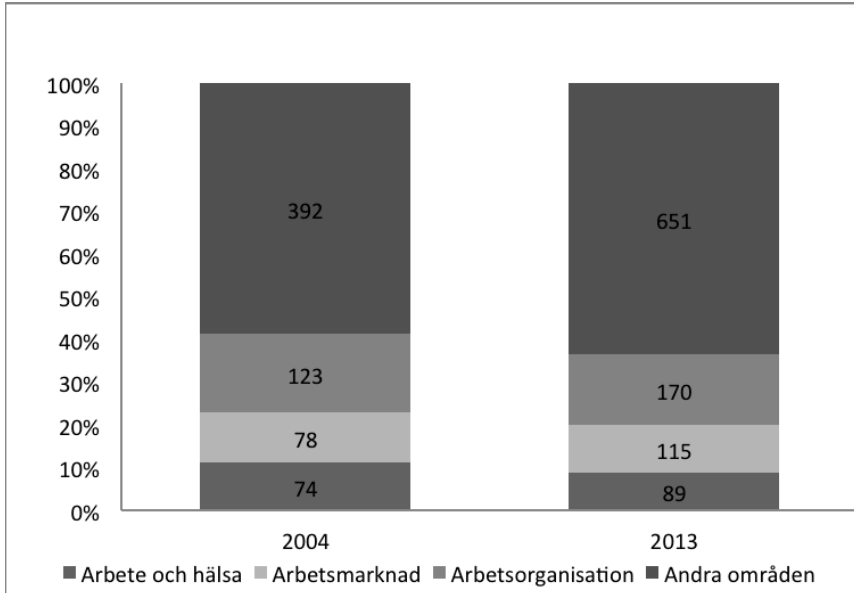
genomgått en liten ökning genom åren. Samtidigt har ökningen varit större inom andra delområden, vilket innebär en relativ minskning av arbetslivsforskningens andel av det totala antalet ansökningarna.

Figur 2. Antal projektskisser som klassats som arbetslivsforskning i tre delområden samt totalt antal skisser, inskickade till FAS 2002–2014* (baserat på årsredovisningar för FAS och Forte).

* Anledningen till att 2001 inte tagits med är att det året inte är representativt. Sammanläggningen av två forskningsråd betydde att ett antal redan pågående projekt överfördes till FAS och registrerades som nya.

En liknande undersökning gjordes av de utvalda ansökningarna (275 år 2004 och 374 år 2013), se *figur 3* nedan. Liksom i undersökningen av samtliga år (*figur 2*) visade denna en ökning av antalet ansökningar som klassades som arbetsliv, samtidigt som deras andel av totalen har minskat. Från 2004 till 2013 minskade andelen arbetslivsforskning från 41 till 36 procent. Inom de olika delområdena märktes störst minskning för Arbete och hälsa: från 11 till 9 procent (74 ansökningar 2004, 89 ansökningar 2013), medan minskningen för Arbetsmarknad var från 12 till 11 procent (78 ansökningar 2004, 115 ansökningar 2013) och inom Arbetsorganisation från 18 till 17 procent (123 ansökningar 2004, 170 ansökningar 2013).

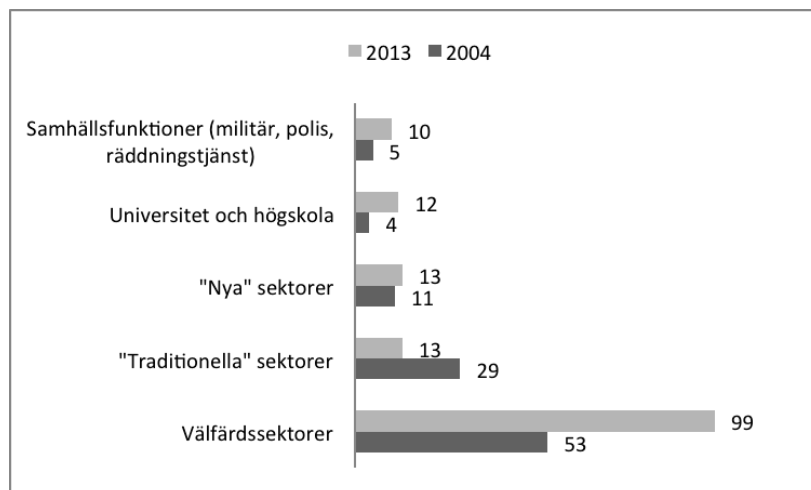

Figur 3. Antal ansökningar ur studiekohorten som klassificerats i något av arbetslivsforskningens delområden och andra delområden samt deras andel av alla ansökningar.

Genusbalansen bland de sökande forskarna (projektledarna) visade en ökning av kvinnor mellan de utvalda åren. Bland de arbetslivsansökningar som rensats hade antalet kvinnliga projektledare stigit från 38 procent 2004 till 48 procent 2013.

Delstudie två: Branscher/sektorer

I undersökningen av vilken bransch/sector som ansökningarna handlade om delades klassificeringarna in i fem huvudgrupper (se *figur 4*). Det mest uppseendeväckande resultatet, som framgår av *tabell 1* och *figur 4*, är den dominans som råder av ansökningar om "välfärdssektorer", det vill säga vård och omsorg, lärare, socialarbetare och anställda inom kommun och landsting. Inom den gruppen, som omfattade två tredjedelar av alla klassificerade ansökningar 2013, är det framför allt ansökningar om hälso- och sjukvård samt omsorg som ökat från 36 till 73 ansökningar. En motsatt trend kan skönjas i den grupp som 2004 var den näst största: traditionella sektorer som tillverkningsindustri och byggindustri. I den har antalet ansökningar minskat till hälften av det antal som noterades för 2004. Det har även skett öknningar inom de tre minsta grupperna: nya sektorer (till exempel hushållsnära tjänster och bemanningsföretag), forskarnas egen arbets-situation på universitet och högskolor samt samhällsfunktioner som militären, poliskåren och räddningstjänsten.

Figur 4. Antal ansökningar med inriktning på olika branscher/sektorer bland urvalet från FAS 2004 och 2013.

Tabell 1. Antal ansökningar 2004 och 2013 som angivit vilken sektor/bransch studien gäller.

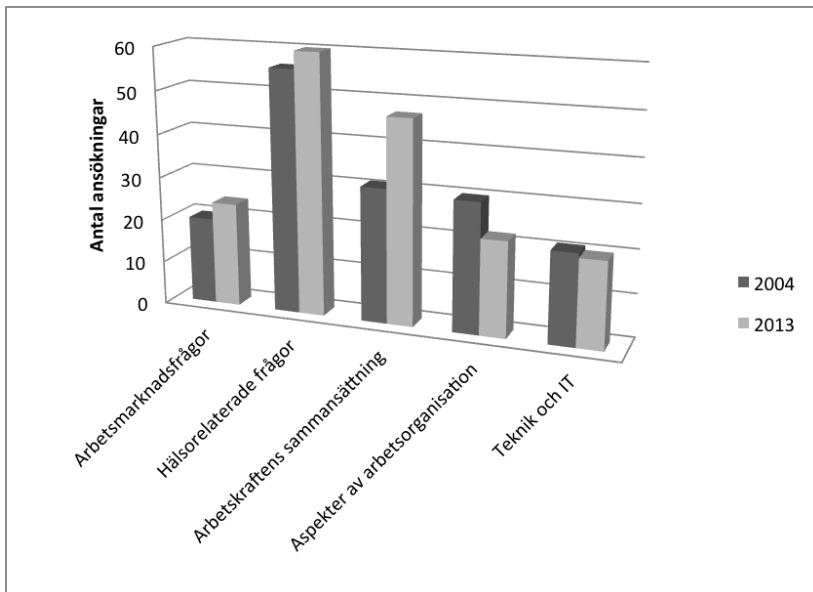
	2004	2013
Vårdssektorer		
Hälsa- och sjukvård, omsorg	36	73
Kommun och landsting, socialtjänst	4	6
Lärare inom förskola, skola, gymnasium	13	20
Totalt	53	99
"Traditionella" sektorer		
Tillverkningsindustri, gruva, skogsindustri	25	7
Byggindustri, transport	2	5
Jordbruk, rennäring	2	1
Totalt	29	13
"Nya" sektorer		
Hushållsnära tjänster	1	4
Kreativa näringar (konstnärer, fotografer etc)	7	4
Bemanningsföretag, egenföretagare	3	9
Totalt	11	13
Universitet och högskola totalt	4	12
Samhällsfunktioner (militär, polis, räddningstjänst) totalt	5	10
Totalt alla sektorer	102	147

Delstudie tre: Forskningsfrågornas inriktning

Undersökningen av vilka forskningsfrågor som förekom i ansökningarna (*figur 5* och *tabell 2* nedan) visar att en stor andel både 2004 och 2013 handlar om hälso-relaterade frågor, framför allt om stress, rehabilitering och sjukskrivning. Detta resultat kan jämföras med delstudie två och dess kraftiga ökning av ansökningar om hälso- och sjukvård och omsorg. Ansökningarna omfattar såväl hälso-relaterade problem som drabbar anställda och chefer i dessa branscher som organisering- en av hälso- och sjukvård och omsorg.

Den näst populäraste forskningsinriktningen under 2013, som också visade den största ökningen jämfört med 2004, handlar om arbetskraftens sammansättning. Här ingick ansökningar relaterade till arbetskraftens mångfald med fokus på etnicitet, diskriminering och trakasserier men även om demografiska förändringar som inkluderar den åldrande befolkningen och svårigheter för yngre att ta sig in på arbetsmarknaden. Medan genus var ett vanligt förekommande tema såväl 2004 som 2013 visade undersökningen att forskning om åldrande och de unga vuxit betydligt i antal 2013 jämfört med 2004.

Medan antalet ansökningar om arbetsorganisation minskade något från 2004 till 2013, hade antalet ansökningar om arbetsmarknadsfrågor ökat något. Ett annat område som intresserade många sökande båda åren var frågor om IT och teknik. Ansökningarna handlade om området både i dess positiva bemärkelse, att effektivisera och underlätta arbetet, och i dess negativa bemärkelse, till exempel som medel för trakasserier eller för att bevaka och styra anställda.

Figur 5. Inriktning på projektansökningar inskickade till FAS 2004 och 2013.

Tabell 2. Inriktningar på projektansökningar inskickade till FAS 2004 och 2013.

	2004	2013
Arbetsmarknadsfrågor		
Fack–arbetsgivare, lagstiftning, lönesättning	9	11
Arbetsmarknaden	2	0
Globalisering	7	5
Arbetslöshet, coachning	2	8
Totalt	20	24
Hälsorelaterade frågor		
Sömn, trötthet	0	3
Företagshälsovård	0	2
Stress, utbrändhet, utmattningssyndrom	18	15
Smärta	1	3
Rehabilitering, arbetsförmåga	11	15
Funktionshinder	8	5
Kognition	0	1
Sjukskrivning, sjukfrånvaro	14	14
Buller, hörselnedsättning	4	2
Totalt	56	60
Arbetskraftens sammansättning		
Mångfald, etnicitet	4	6
Diskriminering	5	3
Trakasserier	1	0
Åldrande	4	15
Genus	17	17
Unga	0	6
Totalt	31	47
Aspekter av arbetsorganisation		
Gränslöshet	3	2
Familj, föräldraledighet	2	4
Identitet	1	2
Etik, värdegrund, övervakning, kollegialitet	5	7
Små och medelstora företag	1	0
Chefer, ledarskap	11	6
Management	2	0
Entreprenörskap	5	1
Totalt	30	22
Teknik och IT totalt	21	20
Totalt alla kategoriserade inriktningar	157	177

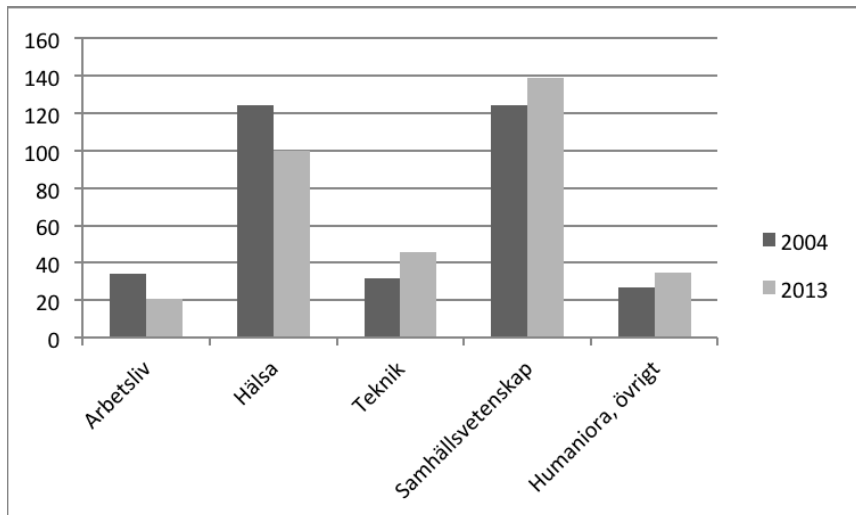
Delstudie fyra: Institutionell tillhörighet

Den sista delstudien gjordes delvis för att söka en förklaring till dominansen (och ökningen) av forskning om hälso- och sjukvård och omsorg samt det stora intresset för hälsorelaterade frågor. Kunde förklaringen ligga i en ökning i ansökningar från hälsorelaterade institutioner (arbetsmiljö, vård, omsorg, folkhälsa, medicin)?

Det något överraskande resultatet visade att antalet ansökningar från hälsorelaterade institutioner tvärtom sjönk från 2004 till 2013 (se *figur 6* och *tabell 3* nedan). Skillnaden mellan åren beror på en minskning av ansökningar från arbetsmiljöforskare från 50 forskare 2004 till 30 forskare 2013.

För att kontrollera om arbetsmiljöforskningens minskning hade med Arbetslivsinstitutets nedläggning att göra gjordes även en undersökning av de 16 ansökningar som skickades in från Arbetslivsinstitutet till FAS 2004. Av dessa handlade 9 om arbetsmiljö. Skulle dessa läggas till de 50 som inkom från universiteten skulle skillnaden mellan de båda åren alltså bli ännu större. En kontroll gjordes även av de ansökningar som rensats bort på grund av att de handlade om miljömedicin. Då dessa var ungefär lika många de båda åren (14 respektive 15 ansökningar), kvarstod alltså bilden av arbetsmiljöforskningen som ett relativt krympande fält i jämförelse med de andra.

Ett annat resultat från studien var att de sökandes bakgrund varierade stort 2004 och var ännu större 2013. Gruppen som i *figur 6* kallas Arbetsliv har minskat något men det beror inte på att ansökningar av arbetsvetare minskat utan att Arbetslivsinstitutet inte längre fanns 2013. Minskningen i gruppen Hälsa beror på det minskade antalet arbetsmiljöansökningar. Inom gruppen Samhällsvetenskap var det framför allt socialt arbete och psykologi som ökade från 2004 till 2013.

Figur 6. Antal ansökningar skickade till FAS 2004 och 2013 indelade i tematiska områden konstruerade efter institutionell tillhörighet.

Tabell 3. Antal ansökningar inskickade till FAS 2004 och 2013 indelade enligt huvudinriktningen på projektledarens forskningsmiljö/institution.

	2004	2013
Arbetsliv		
Arbetslivsinstitutet	16	
Arbetsvetenskap	18	21
Totalt	34	21
Hälsa		
Arbetsmiljö	50	30
Vård, omsorg, folkhälsa	51	49
Medicin övrigt	23	21
Totalt	124	100
Samhällsvetenskap		
Ekonomi	48	45
Socialt arbete	4	12
Sociologi	14	12
Psykologi	10	20
Pedagogik, beteendevetenskap, utbildning	25	25
Samhällsvetenskap övrigt	23	25
Totalt	124	139
Teknik totalt	32	46
Humaniora, övrigt totalt	27	35
Totalt antal kategoriserade ansökningar	341	341

ANALYS

En analys av de bortgallrade ansökningarna visade större spridning av forskningsfrågorna 2013 än 2004, vilket sammanföll med resultaten från de övriga ansökningarna (se nedan om delstudie tre). Denna ökade spridning kan tolkas på olika sätt. Å ena sidan har såväl anglosaxiska *industrial relations*-forskare (Delaney 2006, Hyman 2007) som nordiska arbetslivsforskare (Jackson m fl 2013, Jacobsen m fl 2013) framfört behovet av att arbetslivsforskningen förnyas genom en vidareutveckling av den teoretiska basen, en utvidgning av synen på arbetslivet och fler tvärdisciplinära samarbeten. Med den tolkningen skulle en större spridning av teman och disciplinär tillhörighet kunna vara tecken på att arbetslivsforskningen befinner sig i en nydanande, positiv fas. Å andra sidan visade Håkansta (2014) att koncepten arbetsvetare och arbetslivsforskning minskat i användning såväl i forskningspolitiska dokument från regeringen som på universitetet. Ur denna aspekt skulle resultaten kunna tolkas som att arbetslivsforskarkollektivets identitet har urvattnats och att området därmed håller på att försvagas.

Den första delstudien visade en stark ökning av andelen kvinnliga projektledare, som nu utgör ungefär hälften av de sökande. Utvecklingen är troligtvis kopplad till att antalet kvinnliga studenter och forskare på universiteten ökar men det kan även betyda att kvinnor behöver söka externa medel i större utsträckning än män på grund av universitetens interna medelsfördelning. Jämförelsen av söktrycket gav inga entydiga resultat. Å ena sidan ökade antalet ansökningar om arbetslivet från 2004 till 2013. Å andra sidan minskade deras andel till FAS i relation till andra forskningsfält, vilket skulle kunna tolkas som att fältet genomgår en relativ försvagning gentemot andra vetenskapliga fält och att de farhågor som yttrats om en utarmning av fältet (Albin m fl 2009, FAS 2006) är befogade. Inom arbetsmiljöforskningen var den relativa minskningen tydligast. Varför det är så framgick inte av resultaten men skulle eventuellt kunna bero på AFA Försäkrings ökade finansiering av arbetsmiljöforskning; kanske denna har inverkat på sökfrekvensen till FAS.

Om man väljer att tolka resultatet som en försvagning av fältet kan detta sättas i relation till den påverkan som nyliberala idéer haft på svensk forskningspolitik såväl som på arbetsmarknadspolitiken under de senaste decennierna. Nyliberalismens påverkan mot marknadsorienterade modeller att fördela offentliga forskningsmedel har bidragit till att fler forskare tvingas söka medel utanför universiteten (Whitley 2010). Dessutom har pressen ökat på forskarna att kunna visa att de är högpresterande genom olika slags mätmetoder och olika slags system för *peer review* (Olssen & Peters 2005, Young m fl 2011), vilket gjort arbetssituationen osäkrare. Den ökade pressen är troligen även en delförklaring till att antalet ansökningar till FAS ökade under den tid som studerades. Att antalet samtidigt minskade i relation till andra områden kan relateras till 2001 års reform av offentlig forskningsfinansiering. Det nuvarande systemet består av två delar: forskardrivna forskningsråd – FAS, Formas och Vetenskapsrådet – och en innovationsfrämjande organisation – Vinnova (Eklund 2007, Schilling 2005). I denna konstellation är det svårare för arbetslivsforskare att konkurrera eftersom de inte längre erhåller öronmärkta medel som de gjorde tidigare (FAS 2006, FAS 2009, Håkansta 2013).

Nyliberalismens påverkan på arbetsmarknadspolitiken, vilket har lett till fackets försvagade ställning (Johansson 1999; Kaufman 2004, 2007), är en möjlig delförklaring till den relativa nedgången av ansökningar eftersom området förlorat såväl en beställare som en försvarare av arbetslivsforskning. En annan delförklaring kan vara nyliberalismens effekter på normer i samhället mot en individinriktad och tillväxtcentrerad syn, vilket passar dåligt med arbetslivsforskningens solidariska och kollektiva syn (von Otter 2008) och även påverkar forskarnas normer och intressen. Arbetslivsinstitutets nedläggning 2007, vilket enligt flera var

ett politiskt beslut (Abrahamsson & Johansson 2013, Hyman 2007), kan också ha bidragit till en känsla bland några att arbetslivsforskning inte längre låg i tiden.

Delstudie två, om de branscher som figurerade i ansökningarna, visade en stark dominans av kvinnodominerade yrken, framför allt hälso- och sjukvård samt omsorg. Samtidigt krympte antalet ansökningar om mansdominerade branscher, vilka har en längre tradition inom arbetslivsforskningen. Förklarande faktorer omfattar med stor sannolikhet kvinnors fortsatta inträde på arbetsmarknaden, tjänstesektorns ökande andel av arbetsmarknaden (inom vilken kvinnorna är fler än männen) och att arbetsvillkoren på kvinnodominerade arbetsplatser figurerat i den politiska och mediala debatten. Varför just de kvinnodominerade branscherna upplevs som problematiska är en intressant fråga. Att dessa arbetsplatser uppmärksammats i medial och politisk debatt har troligtvis inverkat. På ett mer strukturellt plan kan orsaker sannolikt härledas till nyliberalismens påverkan på svensk politik sedan 1990-talet, vilken lett till såväl en marknadisering som korporatisering av den offentliga sektorn (Hall 2013). Effektiviseringen av den offentliga sektorn, enligt principerna för *New Public Management* (Hood 1991, 1995), har i sin tur skapat situationer av stress och osäkrare arbetsvillkor, vilket kan leda till ohälsa (Allvin & Aronsson 2013). Flexibiliseringen av den offentliga sektorn skulle även kunna förklara ökningen av ansökningar om branscher som inte tidigare var vanliga i Sverige, till exempel hushållsnära tjänster och bemaningsföretag.

I delstudie tre, om forskningsfrågornas inriktning, visades störst intresse för hälsorelaterade frågor. Ansökningarna handlade både om de som arbetar med hälsa och arbetstagarnas egen hälsa, till exempel stress och rehabilitering. Den inriktning som ökade mest var arbetskraftens mångfald, inom vilken "äldrande" och "unga" var de delinriktningar som ökade mest. Vidare fanns ett relativt lågt antal ansökningar med inriktning på fack-arbetsgivare (runt 10 ansökningar båda åren). Dominansen av hälsorelaterade frågor är kongruent med det stora och ökande intresset för hälso- och omvårdsbranscherna som diskuterats ovan. Intresset för äldre och yngre i arbetslivet borde kunna härledas till den äldrande befolkningen och den ökande ungdomsarbetslösheten. På ett politiskt plan är strävan mot flexibilitet och effektivitet i kombination med osäkrare anställningsformer en sannolik delförklaring både till upplevda hälsoproblem (Allvin & Aronsson 2013) och ökade svårigheter för yngre och äldre att konkurrera om jobb med anständiga villkor. Det svala intresset för fackliga frågor kan bero på fackens försvagade ställning (Johansson 1999, Kaufman 2004) eller på de normativa förändringar som följt i nyliberalismens spår (von Otter 2008).

Delstudie fyra, som undersökte forskarnas institutionella och vetenskapliga tillhörighet, visade att spridningen var stor 2004 och ännu större 2013. Spridningen på universitet, institutioner och vetenskapliga discipliner var särskilt stor bland

humanistiska och samhällsvetenskapliga forskare, i synnerhet inom psykologi och socialt arbete. Forskarnas alltmer skiftande bakgrund skulle kunna tolkas både som ett positivt och negativt tecken för arbetslivsforskningens utveckling. En positiv tolkning skulle vara att arbetslivsforskningen befinner sig i den nydanande fas som Delaney (2006) och Hyman (2007) efterfrågade i sin appell för en modernisering av det teoretiska ramverket. Jackson m fl (2013) förespråkade det i sin beskrivning av en bredare, tvärvetenskaplig arbetslivsforskning och Jacobsen m fl (2013) argumenterade i sina förslag att höja blicken mot ett mer holistiskt perspektiv. En negativ tolkning av den ökande spridningen är att den speglar den försvagning som begreppen arbetsvetenskap och arbetslivsforskning genomgår både på svenska lärosäten och i regeringens forskningspolitiska dokument (Håkansta 2014). I en sådan tolkning skulle den ökade pluralismen tyda på en försvagad identitet inom forskarkollektivet och kanske även minskat intresse för arbetslivsforskning som fält, även om arbetslivet som arena fortfarande appellerar till forskare från olika inriktningar. Ett annat resultat av delstudie fyra är att dominansen av ansökningar om hälso- och sjukvård/omsorg inte motsvarades av fler ansökningar från vårdrelaterade institutioner, vilket tyder på ett generellt ökat intresse av hälsorelaterad forskning inom många olika akademiska inriktningar.

SAMMANFATTANDE DISKUSSION

Syftet med denna artikel är att bidra till den pågående diskussionen om utveckling och framtid för svensk arbetslivsforskning. Genom att analysera data från drygt 700 projektansökningar från två olika år vill författaren belysa indikationer på förändring i forskarkollektivets inriktning och sammansättning, samt finna orsaker till dessa indikationer genom att sätta in resultaten i ett forsknings- och arbetsmarknadspolitiskt sammanhang.

Huvudresultaten av de olika delstudierna visar att arbetslivsinriktade ansökningar ökar samtidigt som dess relativa andel minskar, att andelen kvinnliga huvudsökande inom området ökar, att en klar majoritet av ansökningarna är framför allt inriktade mot kvinnodominerade branscher inom den offentliga sektorn och hälsorelaterade frågor, samt att de sökande forskarna har en alltmer varierande disciplinär och institutionell bakgrund.

De möjliga förklaringar som presenterats omfattar såväl faktorer utanför den politiska sfären, såsom den åldrande befolkningen, som den nyliberalt influerade politiken som förts de senaste decennierna. Denna politik har påverkat såväl forskningspolitiken som arbetsmarknadspolitiken mot marknadsinfluerade modeller som orsakat större press på både forskarna och arbetslivet.

Ett av studiens bidrag är att den öppnar upp för nya forskningsfrågor, till exempel: Är den ökade spridningen av forskningsfrågor och disciplinär bakgrund

tecken på att arbetslivsforskningen befinner sig i den nydanande fas som efterlysts (Delaney 2006, Hyman 2007, Jackson m fl 2013, Jacobsen m fl 2013)? Eller är spridningen tecken på den försvagning som begreppen arbetsvetenskap och arbetslivsforskning genomgår på svenska lärosäten och i regeringens forskningspolitiska dokument (Håkansta 2014)? Ytterligare en intressant aspekt är genusbalansen: Varför stiger antalet kvinnliga sökande och vilken effekt har en förändrad genusbalans på forskningsfältets utveckling?

Studien utgör ännu en liten bit av det pussel som läggs över arbetslivsforskningens utveckling (Håkansta 2013, Håkansta 2014). Detta pussel är inte bara relevant för forskning om arbetslivet och svensk forskning utan även för den arbetsmarknadspolitiska och forskningspolitiska debatten.

REFERENSER

- Abrahamsson L, Johansson J (2013): "One hundred years of inertia. An exposé of the concept of the psychosocial work environment in Swedish policy and research". *Nordic Journal of Working Life Studies*, 3(1)5–29.
- Albin M, Johansson G, Järholm B, Wadensjö E (2009): "Att säkra arbetslivsforskning av hög relevans och kvalitet". *Arbetsmarknad & Arbetsliv* 15(2)55–68.
- Allvin M, Aronsson G (2013): "Flexibility, boundarylessness and the strategies of work". I: Sandberg Å (red): *Nordic light. Work, management and welfare in Scandinavia* (s 420–436). Stockholm: SNS Förlag.
- Aronsson G, Hellgren J, Isaksson K, Johansson G, Sverke M, Torbjörn I (2012): *Arbets- och organisationspsykologi: Individ och organisation i samspel*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Baccaro L, Mele V (2012): "Pathology of path dependency? The ILO and the challenge of new governance". *Industrial & Labor Relations Review*, 65(2)195–224.
- Delaney JT (2006): "The flattening of industrial relations". *Industrial and Labor Relations Review*, 59(3)497–501.
- Eklund M (2007): *Adoption of the innovation system concept in Sweden*. Doktorsavhandling. Uppsala studies in economic history 81. Uppsala: Uppsala universitet.
- FAS (2002–2013): Årsredovisningar. Stockholm: FAS.
- FAS (2006): *International evaluation of Swedish work environment research*. Stockholm: FAS.
- FAS (2007): *Vart tog dom vägen? Uppföljning av forskare och forskning vid nedläggningen av Arbetslivsinstitutet*. Stockholm: FAS.
- FAS (2009): *Svensk arbetslivsforskning – En resurs för välfärd, hälsa och tillväxt. Att säkra forskning av hög relevans och kvalitet*. Stockholm: FAS.
- Gustafsson RÅ, Kjellberg A (1983): *Beteendevetenskaplig arbetsmiljöforskning. Historisk bakgrund och utveckling i Sverige. Rapport 1983:6*. Stockholm: Arbetarskyddsfonden.
- Hall P (2013): "NPM in Sweden: The risky balance between bureaucracy and politics". I: Sandberg Å (red): *Nordic light. Work, management and welfare in Scandinavia*. Stockholm: SNS Förlag.
- Hood C (1991): "A public management for all seasons?". *Public Administration*, 69(1)3–19.
- Hood C (1995): "The 'New Public Management' in the 1980s: Variations on a theme". *Accounting, Organizations and Society*, 20(2/3)93–109.
- Hvid H, Bergholm T, Gonäs L, Juul I, Kamp A, Karlsson J, Kasvio A, Klemsdal L, Salomon R, Skorstad E (2011): "Nordic working life research – Continuity and renewal". *Nordic Journal of Working Life Studies*, 1(1)3–21.
- Hyman R (2007): "An Anglo-European perspective on industrial relations research". *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, 13(3–4)29–41.
- Håkansta C (2013): "Between science and politics: Swedish work environment research in a historical perspective". *Arbete och Hälsa* 47(7).

- Håkansta C (2014): "Former glory and challenges ahead: The definition of working life research in Sweden". *Nordic Journal for Working Life Studies*, 4(2)3–20.
- Högskoleverket (2006): Utvärdering av grund- och forskarutbildning i arbetsvetenskap vid svenska universitet och högskolor. Rapport 2006:5 R. Stockholm: Högskoleverket.
- Jackson G, Kuruvilla S, Frege C (2013): "Across boundaries: The global challenges facing workers and employment research". *British Journal of Industrial Relations*, 51(3)425–439.
- Jacobsen S, Bramming P, Holt H, Holt Larsen H (2013): "Quality in modern Nordic working life – Investigating three related research perspectives and their possible cross-fertilization". *Nordic Journal of Working Life Studies*, 3(3)47–80.
- Johansson J (1999): "A survey of Swedish work environmental and occupational research during the twentieth century". *Human Factors and Ergonomics*, 9(4)1–14.
- Kaufman B (2004): *The global evolution of industrial relations: Events, ideas, and the IIRA*. Geneva: International Labour Organization.
- Kaufman B (2007): "The study of labour, employment, and work life: Central features and core principle". *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, 13(3–4)11–28.
- Levi L (2002): *Stressen i mitt liv*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Levin H, Wikman A (2006 opublicerad): *Kartläggning av svensk arbetslivsforskning*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Lysgaard S (1961): *Arbeiderkollektivet: En studie i de underordnedes sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Olsen M, Peters MA (2005): "Neoliberalism, higher education and the knowledge economy: From the free market to knowledge capitalism". *Journal of Education Policy*, 20(3)313–345.
- Piore MJ (2011): "Whither industrial relations: Does it have a future in post-industrial society?" *British Journal of Industrial Relations*, 49(4)792–801.
- Rolfer B, Mathiasson SE, Vingård E (2012): *Forskning i fara? Forskarna själva om dagens arbetsmiljöforskning*. Gävle: Gävle University Press.
- Ross A (2009): *Nice work if you can get it. Life and labor in precarious times*. New York, London: New York University Press.
- Schilling P (2005): *Research as source of strategic opportunity? Re-thinking science policy development in the late 20th century*. Doktorsavhandling. Umeå: Umeå University Press.
- Skerfving S, Hogstedt C, Welinder H (2007): "Broad overview of the history of Swedish occupational health research". *Scand J Work Environ Health*, 33(suppl 1)6–19.
- SOU 2011:60: *Ett nationellt kunskapscentrum för arbetsmiljö – Behov och förutsättningar*.
- Theorell T (2007): "Psychosocial factors in research on work conditions and health in Sweden". *Scand J Work Environ Health*, 33(suppl 1)20–26.
- Von Otter C (2008): "MBL i postmodern tid: Om arbetslivet som konkurrensfördel". *Arbetsliv i omvandling*, 1, 8–43.
- Wegman DH, Hogstedt C (2007): "Status report on Swedish work environment research – history, context and international evaluation". *Scand J Work Environ Health*, 33(suppl 1).
- Whitley R (2010): "Reconfiguring the public sciences. The impact of governance changes on authority and innovation in public science systems". I: Whitley R, Gläser J, Engwall L (red): *Reconfiguring knowledge production. Changing authority relationships in the sciences and their consequences for intellectual innovation* (s 3–47). Oxford: Oxford University Press.
- Young S, Peetz D, Marais M (2011): "The impact of journal ranking fetishism on Australian policy-related research". *Australian Universities Review*, 53(2)77–87.